

А. І. Бурак, к.е.н., старший викладач, Львівський національний аграрний університет

В даній статті досліджено інтеграційні процеси, які відбуваються між суб'єктами господарської діяльності в аграрній сфері Львівської області. Зокрема, проаналізовано динаміку змін функціонування інтеграційних структур за організаційно-правовими формами господарювання. Відображено інтеграційні процеси у аграрній сфері, що визначені на основі змін кількості сільськогосподарських підприємств та їх розміру сільськогосподарських угідь. Також представлено структурні зміни в малих сільськогосподарських підприємствах, що проявляється в утворенні нових господарств чи їх закритті та збільшенні чи зменшенні активів діючих підприємств. Представлено кооперативну співпрацю як спосіб інтеграційної взаємодії нижчого рівня, що виникає між особистими селянськими господарствами та малими підприємствами.

Ключові слова: інтеграція, кооперація, аграрна сфера, суб'єкти господарської діяльності.

Постановка проблеми. Підприємництво є своєрідним процесом, який здійснюється завдяки налагодженому механізму, складовими якого виступають суб'єкти економічної діяльності як окремі одиниці. Належне функціонування підприємств відображає ефективність підприємництва в цілому. Його розвиток відбувається на основі певних протиріч, невідповідностей, недосконалих законів та ін., що загострюють проблеми. Як наслідок, відбувається пошук раціональних та ефективних рішень, що забезпечує розвиток підприємств і ринкової економіки зокрема.

Серед процесів забезпечення належного функціонування сільськогосподарських підприємств, в особливості малих форм господарювання та підвищення їх конкурентоспроможності, й в той же час простого виживання на ринку, як спосіб досягнення цього, виникли інтеграційні стратегії, що проявляються у формі як інтеграції, так й кооперації. Насамперед вони використовуються господарюючими суб'єктами для посилення позицій на ринку за рахунок поєднання їхніх потужностей. Відсутність структурованих дій у налагодженні інтеграційних зв'язків між малими господарствами у сільськогосподарському виробництві як на державному рівні, так і на рівні самих виробників, зумовили вибір тематики дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У визначенні позитивних та негативних сторін від взаємодії сільськогосподарських підприємств на основі інтеграційних зв'язків, а саме у вигляді сільськогосподарської кооперації та інтеграції, здійснювали не тільки виключно практикуючі підприємці, але й значний вклад у цьому напрямі дослідження зробили вчені-аграрники. Так, питаннями інтеграційних відносин між економічними суб'єктами займалися В. Геєць, В. Дементьєв, М. Туган-Барановський [7], Є. Храпливий, О. Чаянов та інші економісти. Проблеми розвитку сільськогосподарської інтеграції в сучасних умовах розглянуті в публікаціях Ф. Горбоноса [2], Г. Башнянин [4], В. Зіновчук [3], С. Злупка, О. Крисального, М. Маліка, С. Мочерного, Г. Черевка [8] та ін.

Проте неузгодженість, яка постійно виникає

як з боку держави, що пропагує масове поширення інтеграційних зв'язків, так і неналежне її сприйняття сільськогосподарськими виробниками, показує невідповідність окремих складових впровадження інтеграційних процесів у діяльності господарств населення та малих підприємств, яка потребує подальших наукових впливань й робить актуальним даний напрям дослідження.

Постановка завдання. Завдання статті – проаналізувати інтеграційні процеси у сільськогосподарських підприємствах, а також визначення основ їх впровадження у малих підприємствах аграрного сектору.

Виклад основного матеріалу. Інтеграційні стратегії в підприємствах можуть здійснюватись у формі інтеграції як процесу об'єднання, злиття та поглинання. Для підприємств аграрної сфери, попри співпрацю між ними у вигляді інтеграції, найбільш поширеним і досліджуваним способом інтеграції виступає процес кооперації.

У багатьох випадках інтеграцію вчені розглядають не як процес об'єднання підприємств, а оцінюють як ефективність діяльності організаційних структур, які утворилися внаслідок здійснення цього процесу.

Оцінити оптимальність тієї чи іншої організаційно-економічної структури можна на підставі критерію, згідно з яким оптимальною структура вважається лише тоді, коли дотримано баланс сил, оснований на спільних фінансових інтересах; коли загалом вона може завойовувати ринки й утримувати їх за рахунок організації таких виробничо-технологічних циклів, фінансових схем (потоків), маркетингових стратегій і тактики, системи менеджменту і науково-технологічних та інноваційних розробок та їх упровадження, які дають змогу отримати максимальний прибуток, розподіляти і перерозподіляти його в інтересах усіх учасників структури [4].

До форм господарювання, які можна розглядати як спосіб співпраці інтеграційного характеру, зараховуємо такі: асоціація, корпорація, дочірнє підприємство, філія, акціонерні товариства (табл. 1).

**Інтеграційні структури за організаційно-правовими формами господарювання
в сільському господарстві Львівської області**

Форма господарювання	Рік					2011 р. до 2007 р., %
	2007	2008	2009	2010	2011	
Асоціація	3	3	3	3	3	100,0
Корпорація	1	1	1	1	1	100,0
Дочірнє підприємство	62	66	60	56	53	85,5
Філія (інший відокремлений підрозділ)	38	31	42	40	35	92,1
Акціонерні товариства	60	65	58	55	50	83,3
з них:						
відкрите	-	-	45	42	40	-
закрите	-	-	13	13	10	-

Джерело: розраховано на основі [5, 6].

Асоціація та корпорація є крупними господарськими одиницями, що складаються з окремих підприємств, які співпрацюють між собою на основі договірних зв'язків, що загалом трактується як інтегровані структури. Дочірні підприємства та філії (відокремлені підрозділи) є підрозділами основної (материнської) організації, яка володіє їхньою певною часткою капіталу, а тому таку структуру слід трактувати як інтегровану також.

Що ж до акціонерного товариства, то виникатимуть запитання щодо сумнівності віднесення його до організації, побудованої на основі процесу інтеграції. Проте якщо проаналізувати докладніше, то утворення акціонерного товариства є концентрацією капіталу певної кількості його засновників, тобто відбувається своєрідна співпраця, яку відносимо до інтеграційної взаємодії.

З табл. 1. бачимо, що кількість асоціацій та корпорацій за досліджуваний період не змінилась. Це говорить про стабільне та ефективне їх функціонування. Щодо інших організаційно-

правових форм господарювання, то спостерігаємо незначне скорочення їх кількості, що пояснюється насамперед об'єднанням, злиттям чи поглинанням економічно слабких структур сильнішими.

Загалом об'єднання суб'єктів господарювання за допомогою інтеграції є поєднанням їхніх потужностей, що найбільше проявляється у концентрації капіталу та сільськогосподарських угідь. У підприємствах концентрації капіталу прослідкувати та проаналізувати неможливо. Основною причиною цього є недостатнє приділення уваги органами державної статистики показникам міжгосподарських інтеграційних процесів, що проявляється в спрощенні заповнення звітності для підприємств та здійсненні її на вибірковій основі й унеможливує повний аналіз цих процесів. Проте є змога прослідкувати за концентрацією сільськогосподарських угідь у господарствах, яких стосуються процеси інтеграційного характеру (табл. 2).

Таблиця 2

**Зміна кількості сільськогосподарських підприємств
по групах за площею сільськогосподарських угідь у Львівській області**

Група підприємств за площею сільськогосподарських угідь, га	Кількість підприємств			Площа сільськогосподарських угідь				зміна площі у 2011 р. порівняно з 2007 р., %
	2007 р.	2011 р.	2011 р. до 2007 р., %	2007 р.		2011 р.		
				тис. га	у % до підсумку	тис. га	у % до підсумку	
Підприємства, що мали с.-г. угіддя у тому числі площею, га	422	278	65,9	165,8	100,0	232,6	100,0	140,3
I – до 50	93	80	86,0	2,2	1,3	1,5	0,6	68,2
II – 51-100	57	35	61,4	4,6	2,8	2,7	1,2	58,7
III – 101-500	191	92	48,2	45,5	27,4	21,2	9,1	46,6
IV – 501-1000	40	35	87,5	26,7	16,1	24,3	10,4	91,0
V – 1001-2000	28	16	57,1	38,4	23,1	22,4	9,6	58,3
VI – 2001-3000	8	3	37,5	20	12	7,9	3,4	39,5
VII – 3001-4000	-	4	-	-	-	14,0	6,0	-
VIII – 4001-5000	3	2	66,7	14	8,4	9,3	4,0	66,4
IX – 5001 і більше	2	11	у 5,5 разів	14,4	8,7	129,3	55,6	у 9 разів
Підприємства, що не мали с.-г. угідь	112	194	173,2	x	x	x	x	x

Джерело: розраховано на основі [5, 6].

Як видно з табл. 2., протягом досліджуваного періоду зменшення чи збільшення кількості підприємств і площі сільськогосподарських угідь у групах відбувається паралельно, що показує пряму залежність між цими показниками. Зазначимо, що відбулось значне зростання кількості підприємств та загальної площі сільськогоспо-

дарських угідь у групах із площею земельних угідь більше 1000 га, що відображає здійснення процесів укрупнення саме у великих структурах.

Натомість, підприємства із меншими площами до 1000 га, скоротили свої земельні угіддя, і загалом кількість господарств також зменшилась. Зазначимо, що зменшилась й кількість підпри-

емств, які мали у власності сільськогосподарські угіддя, проте площа угідь, якими вони володіють, зросла. Такі зміни підтверджують те, що процеси інтеграції у формі об'єднання на паритетних засадах та кооперації на рівні малих підприємств не відбуваються. В свою чергу можна стверджувати, що здійснюються інтеграційні процеси у формі злиття чи поглинання за участю великих підприємств стосовно малих господарств.

Спостерігається й загальне скорочення кількості підприємств у сільському господарстві за незначного зменшення площі сільськогосподарських угідь. Це підтверджує зростання розмірів сільськогосподарських підприємств за їх земельними наділами. Проте зросла кількість суб'єктів діяльності, які не мають угідь, а отже, орендують землі для здійснення свого господарювання.

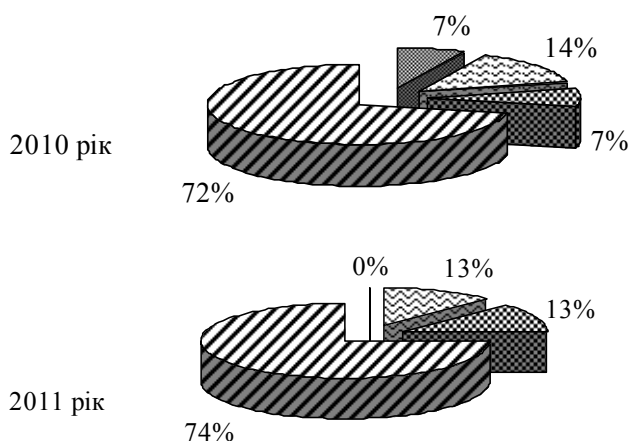

Рис. 1. Частка структурних змін за участю малих сільськогосподарських підприємств Львівської області
Джерело: розраховано на основі [5, 6].

Із тих підприємств, в яких відбулися певні структурні зміни, у 2010 і 2011 роках тимчасово призупинили виробництво відповідно 72 % та 74 % господарств. У 2011 році не утворилось жодного підприємства, тоді як у попередньому році їх було 7%. Частка господарств, що зменшили активи, у 2010 і 2011 рр. були приблизно на одному рівні – відповідно 14 % і 13 %. Малі сільськогосподарські підприємства у 2011 році збільшили активи внаслідок їх отримання чи купівлі на 6 % порівняно з 2010 роком. Це свідчить про збільшення їх виробничих потужностей, а отже, про застосування в них інтеграційних процесів.

Вище проведений аналіз показав, що на рівні малих підприємств аграрної сфери за офіційними статистичними даними прослідкувати здійснення між ними інтеграційних процесів практично неможливо.

Г. В. Черевко виділяє горизонтальну та вертикальну виробничу інтеграцію, де остання виступає у вигляді агропромислової інтеграції [8], яка характеризується як взаємодія підприємств різних технологічних рівнів, а саме виробничого та переробного. Тому горизонтальну інтеграцію, як співпрацю господарств виробничого рівня, необхідно подавати й розглядати як процес ко-

Загалом це дає підстави говорити про те, що частина підприємств малих розмірів за значного конкурентного тиску з боку великих структур ліквідується, частина входить до їх складу як виробничі підрозділи, а частина продовжує самостійно функціонувати. Тобто якщо відбуваються інтеграційні зміни у секторі малого підприємництва, то вони переважно пов'язані із участю великих господарських структур. Тому інтеграцію розглядаємо як процес та форму організації вищого рівня.

Впровадження інтеграційних процесів у підприємствах пов'язане зі структурними змінами (рис. 1). Вони проявляються в зменшенні активів внаслідок передачі чи продажу та збільшенні активів за рахунок їх отримання чи купівлі. Структурні зміни мають місце й тоді, коли утворюється підприємство чи припиняє свою діяльність.

- утворення нового підприємства
- ▣ часткове зменшення активів внаслідок їх передачі, продажу
- ▤ часткове збільшення активів внаслідок їх отримання, купівлі
- ▧ тимчасове призупинення виробництва

перації. Такої ж думки дотримувався Горбонос Ф. В. відносно поняття кооперації [2, с. 26-32], яка є видом інтеграційного об'єднання.

Кооператив є підприємством корпоративного типу, створеним внаслідок добровільного об'єднання матеріальних внесків і зусиль товаровиробників-власників (громадян і юридичних осіб) для забезпечення їх сільськогосподарської діяльності на основі демократичного контролю й розподілу ризиків і доходів відповідно до участі в господарській діяльності підприємства, стверджує В. Зіновчук [3, с. 33-34].

Співпраця сільськогосподарських товаровиробників у формі кооперації відбувається переважно за участю особистих селянських господарств, які представлені як фізичні особи та частково за участю юридичних осіб, представниками яких є малі підприємства. Так, у 2011 році членами сільськогосподарських кооперативів Львівської області було 93% фізичних осіб та 7% - юридичних осіб. Навіть у разі співпраці малих виробників сільськогосподарської продукції у формі кооперації, в них все ж недостатньо буде ресурсів для ефективного функціонування та забезпечення належної конкурентоздатності порівняно з великими підприємствами й організа-

ційно інтегрованими структурами.

Проте, за словами М. І. Туган-Барановського, сільськогосподарська кооперація виступає необхідним супутником селянського трудового господарства. Завдяки їй селянин має змогу користуватися вигодами і перевагами великого господарства [7]. Це дасть змогу забезпечити виживання на ринку та можливості для подальшого розвитку із вигодою досягнення конкурентних ринкових позицій. Оскільки вирішити ці завдання деяким сільськогосподарським кооперативам самотійно не під силу, тому підтримка та фінансова допомога з боку держави для них необхідна і повинна бути однозначна.

Висновки. Засновниками кооперативів здебільшого стають суб'єкти господарювання малих форм, які намагаються полегшити свою діяль-

ність за допомогою співпраці. Процес інтеграції між підприємствами відбувається переважно за участі великих господарств, які володіють значною кількістю коштів, що відповідно позитивно впливає на функціональний стан інтегрованих підприємств. Тому інтеграцію потрібно розглядати як вищий рівень співпраці.

Однак для розвитку процесів кооперації та інтеграції, в тому числі за участю малих підприємств в сільському господарстві важливим залишається питання налагодження інституційного механізму, що впливає на формування належного середовища для здійснення цих процесів у цілому, й в свою чергу недопущення виникнення монопольного становища на ринку сільськогосподарської продукції шляхом укрупнення господарюючих суб'єктів.

Список використаної літератури:

1. Бурак А. І. Інтеграційні процеси у малому підприємстві та трансакційні витрати / А. І. Бурак // Інституційна природа ринкових трансформацій : матеріали XIX Міжнар. наук.-практ. конф. – Чернівці : Друк АРТ, 2009. – С. 201-203.
2. Горбонос Ф. В. Кооперація як форма прояву відносин / Ф. В. Горбонос // Економіка АПК. – 2004. – № 9. – С. 26–32.
3. Зіновчук В. В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу / Зіновчук В. В. – [2-ге вид., доповн. і переробл.]. – К. : Логос, 2001. – 380 с.
4. Становлення інтегрованих корпоративних мікроекономічних систем в економіках перехідного типу / Г. І. Башнянин, О. І. Ковтун, П. Ю. Лазур [та ін.]. – Львів, 2003. – 180 с.
5. Статистичний щорічник Львівської області за 2007 рік. Частина I. / за ред. С. І. Зимовіної. – Л. : Головне управління статистики у Львівській області, 2008.
6. Статистичний щорічник Львівської області за 2011 рік. Частина I. / за ред. С. І. Зимовіної. – Л. : Головне управління статистики у Львівській області, 2012.
7. Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации / М. И. Туган-Барановский. – СПб. : Слово, 1922. – 361 с.
8. Черевко Г. Система агробізнесу в США. Кооперація в системі агробізнесу / Г. Черевко, Ф. Горбонос // Економіка України. – 1996. – № 7. – С. 74-82.

Бурак А.И. Интеграционные процессы в аграрной сфере

В данной статье исследуются интеграционные процессы, которые происходят между субъектами хозяйственной деятельности в аграрной сфере Львовской области. В частности, проанализирована динамика изменений функционирования интеграционных структур по организационно-правовым формам хозяйствования. Отражены интеграционные процессы в аграрной сфере, определены на основе изменений количества сельскохозяйственных предприятий и их размера сельскохозяйственных угодий. Также представлены структурные изменения в малых сельскохозяйственных предприятиях, что проявляется в образовании новых хозяйств или их закрытие и увеличении или уменьшении активов действующих предприятий. Представлено кооперативное сотрудничество как способ интеграционного взаимодействия низшего уровня, возникающее между личными крестьянскими хозяйствами и малыми предприятиями.

Ключевые слова: интеграция, кооперация, аграрная сфера, субъекты хозяйственной деятельности.

Burak A. Integration processes in the agricultural sphere

This article investigated the integration processes taking place between business entities in agriculture in Lviv region. In particular, dynamic changes in the functioning of integration structures at the organizational and legal forms was analyzed. Displaying integration processes in the agricultural sector, defined on the basis of changes in the number of farms and their size farmland. Also given the structural changes in small farms, resulting in the formation of new households or close them and increase or decrease the assets of existing enterprises. Cooperative collaboration as a way to lower the level of integration processes that occurs between individual peasant households and small businesses was presented.

Key words: integration, cooperation, agriculture, business entities.

Дата надходження до редакції: 17.04.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Костирко І.Г.